

ԹՈՐԳՈՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԳՈՒՇԱԿՅԱՆ

Վ Ա Ր Դ Ա Ն Ա Ն Ք

Այս անվան ներքև կհանգցվին Ե դարու երկրորդ կիսուն ճիշտ սկիզբը, 451-ին, Ավարայրի մեծ ճակատամարտին մեջ ինկած նահատակները, որոնք կուլեցան պարսիկ զորության դեմ, հայ քրիստոնեությունը և հայկական եկեղեցին պաշտպանելու համար կրակապաշտության դեմ: — Ապստամբությունը, զոր Ե դարու երկրորդ քառորդին վերջերը որոշ թվով ուխտապահ նախարարներ պատրաստեցին ազգին մեջ, հետևանքն էր պարզապես այն բռնադատիչ քաղաքականության՝ որով Սասանյան պետությունը կմտածեր քրիստոնեությունը վերջնապես ջնջել ինչպես ահբողջ Պարսկաստանի, նույնպես և մանավանդ Հայաստանի մեջ. ու պատերազմը, զոր մեր ժողովուրդին եթե ոչ ստվարաթիվ այլ ազնվագույն մասը մղել հանձն առավ պարսիկ ույծին դեմ, բնական արդյունքն էր միայն այդ շարժումին: Քրիստոնեությունը ազգայնական կյանքի սկզբունքներ խորունկցուցած էր հայոց մեջ, անոնց ազգային ինքնության խարխիսը դառնալով այլևս: Հայերը համոզված էին ասոր, այս պատճառով է որ այնքան հավատքով և կամքով կփարեին պատերազմի գաղափարին: ... Մեր նախնիք անհուն խանդավառությամբ կատարեցին իրենց պարտականությունները՝ իրենց համար կենաց և մահու գործ դարձած այդ գաղափարին հանդեպ, քայց ոչ առանց շրջահայաց հեռատեսության: Ամեն ինչ որ կատարվեցավ այդ ոգիով և ուղղությամբ, մանրամասնորեն արձանագրված է Ղազար Փարպեցիի պատմության մեջ, և Եղիշեի

ոսկեմատյանին՝ որ դյուցազներգական վիպաանության և ազգային վկայաբանության անմասն հիշատակարան մըն է, հոգևոր և սրբության ներշնչումներով գրված: Ատոնցմե, ինչպես նաև ժողովուրդին հիշողության մեջ պահված ավանդության ուրիշ տվիքները հավաքած հետնագույն պատմիչներն կիմանանք թե ազգը արդարև սրբունց հավաքված էր գործին շուրջը: Անոնք որ հեռու մնացած էին շարժումեն՝ կհամարվեին ազգեն փրթած և կորսված հայեր. գաղափար՝ որուն ճշտությունը ա՛յնքան տրխուր կերպով պիտի հաստատեր հետո փորձառությունը: Արդ, ինչպես ակնարկվեցավ վերև, պատերազմի այս ձեռնարկը հախտոն ոգևորության մը գործը չեղավ բոլորովին: Ազգին եկեղեցական և ներքին քաղաքական իշխանությունները, մտավորականությունը, զինվորական ույծը, ամենքը միասին էին և միաբան, որոնք ըրին ինչ որ հնարավոր էր՝ հասկցնելու համար Տիգրոնի թե իրենք սիրով կշարունակեն մնալ Սասանյանց գերիշխան հովանավորության ներքև, եթե ազատ թողվեին միայն պաշտելու իրենց կրոնը: ... ուխտապահները, որոնց գլուխ էին՝ հոգևորական դասեն Հովսեփ կաթողիկոս, եպիսկոպոսաց դասը և Ղևոնդ երեց, իսկ աշխարհականներեն՝ Վարդան Մամիկոնյան ապարապետը և իրենց գաղափարակից ուրիշ նախարարներ, վճռականորեն որոշեցին որ տեղի ունենա պատերազմը: Եթե ձմեռը չարգիլեր երկու կողմերն ալ, հավանաբար պիտի ըլլար անկա 451 տարվո Հայտնության օրերուն

նույնիսկ: Այսպես կամ այնպես հետաձգված, պատերազմը տեղի ունեցավ վերջապես Հոգեգալստյան նախընթաց, կամ Հիմանց վերջին օրը, շաբաթ օր մը, այն տարին մայիս 26, Շավարշան դաշտին մեջ, Ավարայր գյուղին մոտ, Տղմուտ գետին եզերքը: Նախընթաց օրեն, ամբողջ բանակը հոգևոր պատրաստության մեջ էր. դեռ չսկսվածները շուտով սկսվեցին, ամենքը հաղորդվեցան, Հովսեփ կաթողիկոս, Ղևոնդ երեց և Վարդան սպարապետ խրախուսական ուղերձներ ըրին զորքին. գիշերը հըսկումով և աղոթքով անցուցին, և հաջորդ առավոտուն երկու բանակները իրարու զարնվեցան ահեղ սաստկությամբ: Հայերը հազիվ 60.000 էին թվով, մինչ պարսիկները առնվազն 200.000-ն ավելի պետք է եղած ըլլան: Մեկ կողմին թիվի անհամեմատ առավելությունը, մյուս կողմին «հաղթելե ավելի տենչալի մարտիրոսության հասնելու» հրաշքը, ինչպես կըսե Փարպեցի, մեկ օրվան մեջ վճռական դարձուցին ճակատամարտին ելքը: Հայերեն ինկան 296 հոգի. Վարդան Մամիկոնյան, իր 133 մարդերով, Խորեն Խորխոռունի՝ 19 մարդերով, Արտակ Պալունի՝ 57 մարդերով, Տաճատ Գեթունի՝ 19 մարդերով, Հմայակ Դիմաքսյան՝ 29 մարդերով, Ներսես Քաջերունի՝ 7 մարդերով, Վահան Գևունի՝ 3 մարդերով, Արսեն Ընծայեցի՝ 7 մարդերով, Գարեգին Սըրվանձույանց՝ իր երկու եղբայրներով և 18 մարդերով:— Թեև պարսից կողմն ինկածները շատ ավելի էին թվով, իբր 3.000, բայց հայերը գինվորապես հաղթված եղան, որովհետև իրենց սպարապետը ինկավ և պատերազմին ռազմագիտական վարչությունը խանգարվեցավ... Պարսիկները թեև հաղթեցին գինվորական տեսակետով, բայց բարոյապես հաղց մնաց հաղթանակը. քանի որ Հազկերտը չհասավ իր նպատակին, ու արքունիքը ինքն իսկ համոզվեցավ թե անկարելի պիտի լինի հայերը ստիպել որ լքեն-ուրանան քրիստոնեությունը: Արդարև,

հայ քրիստոնեության՝ այսինքն քրիստոնյա հայության իբր ուրույն ազգ և եկեղեցի գոյության հավերժացումը պտուղը եղավ Վարդանանց պատերազմին: Ասիկա միշտ համոզումն է եղած ամբողջ հայության, Վարդանանց օրերեն սկսյալ մինչև մեր ժամանակը: Այդ ոգին է որ շարունակ լեցուց ազգին կյանքը, իր դարավոր տառապանքի սաստկությանց ընթացքին: Ատոր համար է որ Վարդանանց տոնը սկիզբեն մինչև ցայժմ ամեն հայու սրտին խոսող մեծագույն տոներեն մին է, որուն մեջ ամենքս կիսատավորենք ազգային նկարագիրը նույնիսկ, որ նկարագիրն է իր սուրբ սկզբունքներուն համար մեռնիլ գիտցող ժողովուրդի մը: Անկեղծ, հավատավոր, բարի, Ավետարանի կենդանի հոգիով լեցված սուրբեր եղան Վարդան և Վարդանանք. անոնք ամենքն ալ կապտկանեին գաղափարի այն մեծ դրաքոցին, որուն հիմնադիրները և մշակիչները եղան ս. Սահակ և ս. Մեսրոպ, որոնք քրիստոնեական գրականությունը հաստատեցին մեր մեջ, և Ավետարանով լուսավորեցին ազգային գիտակցությունը: Ս. Սահակի տեսիլքին մեջ Վարդանանց պատերազմն է որ կապտկերացվի արյան կարմրադեղով: Սուրբեր էին անոնք մեծ սուրբին մտածումին մեջ, սուրբեր մնացին ընդմիշտ ազգին զգացումին մեջ. ճշմարիտ սուրբեր արդարև, վասնզի Ավետարանի հոգվով ուղեցին կենդանի պահել իրենց ազգը, և ատոր համար սիրով հանձն առին նահատակությունը: Ընդհակառակ, որ ԺԲ դարուն գրեց անոնց նվիրված շարականները, «Նորահրաշ» և «Արիացեալք», միայն իր ժամանակին ըմբռնումն է, որ կարտահայտե այնքան վսեմ բառերով. այդ ըմբռնումը նախորդ ութ դարերու հայության ևս համոզումն էր և է ցարդ:

(«Սուրբք և տօնք», Երուսաղեմ, 1939, էջ 224—232)

